

Ingemar Düring

Filosofi och filosofihistoria

Några synpunkter på frågor som berörts i en PM
av Åke Löfgren

NB. Eftersom min förstahandskunskap om filosofiska texter inskränker sig till den grekiska filosofien, håller jag mig till den.

1. I filosofiens historia finns såväl en yttre som en inre kontinuitet, särskilt påtaglig under perioder av stark aktivitet i det filosofiska tänkandet. Ett gott exempel på denna tvåfaldiga kontinuitet är perioden från (ungefär) Anaxagoras till Epikuros. Med yttre kontinuitet menar jag sådant som personlig påverkan, skolsamhörighet, språksamhörighet, trycket av gängse tankeformer (begreppsapparat) och språkliga uttrycksformer (inklusive de för tänkandet viktiga metaforerna). Med inre kontinuitet åsyftar jag framförallt problemställningarnas kontinuitet.

Den grekiska filosofien under den nämnda perioden förstås bäst om man betraktar den som en kontinuerlig diskussion, kulminerande under några årtionden kring 350. Det är enligt min mening knappast möjligt att tolka och tillfullo förstå viktiga filosofiska teser eller doktriner från denna period utan att betrakta dem som svar eller alternativlösningar till andra teser eller doktriner. Ett belysande exempel är Protagoras homo-mensura-sats, Platons utläggning av denna sats i *Theaitetos*, och de skiftande tolkningar som från senantik till modern tid har framställts.

Vid tolkningen av en filosofisk tes eller doktrin kan man ofta med fördel operera med helt andra referenssystem än det kontinuum till vilket tesen eller doktrinen hör, till exempel nutida begreppsapparat och tänkande. Men det synes mig att det finns en oeftergivlig förutsättning för en dylik, ofta filosofiskt fruktbar konfrontation med andra referenssystem: man måste först ha en sakligt korrekt uppfattning om vad tesen eller doktrinen innebar när den utformades. Filosofihistoria kan därför inte bedrivas utan nära kontakt med grundtexterna – helst, men inte nödvändigtvis i deras ursprungliga form, ty det finns numera många goda hjälpmedel – inte heller utan god kännedom om det kontinuum ur vilket vi rycker ut dessa fragment av en filosofis tankevärld.

Elementära och handgripliga ting, såsom livets korthet och svårighe-

ten för *en* individ att kombinera skicklighet och kunnighet som filolog, historiker och filosof, begränsar den enskildes möjligheter. Filosofihistorisk forskning är därför ett typiskt lagarbete, i den bemärkelsen att den enskilde själv endast kan finna en bit av sanningen.

2. Vi har faktiskt vissa möjligheter att komma till klarhet om vad en filosof verkligen har menat med det han har skrivit (dvs. tänkt). Det riktiga sättet att bedriva (och skriva) filosofihistoria torde vara att till det yttersta utnyttja dessa möjligheter. Metodiskt riktigt torde väl också vara att, i den mån det är möjligt, försöka skilja det som man tror sig kunna fastställa (den så kallade objektiva redogörelsen) från medvetet egna reflexioner och utläggningar.

Jag antar att när en nutida filosofiprofessor talar om "den moderna filosofien", menar han konkret de filosofiska problem som just nu diskuteras i filosofiska avhandlingar och facktidskrifter. Med denna definition är "modern filosofi" något som ständigt ändrar sig, allteftersom enskilda tänkare i debatten kastar in nya tankar eller aktualiserar gamla.

För mig som icke-filosof synes det uppenbart att man kan filosofera fruktbart och även systematiskt bedriva seriöst filosofiskt tänkande utan att det ringaste bry sig om hädangångna filosofers tankar om samma eller liknande problem. En icke-filosof kan vid tillfälliga strövtåg i filosofiska facktidskrifter finna belägg på att det ofta går till så. Understundom gör han den iakttagelsen att tankar som tänkts av till exempel Platon eller Aristoteles och av dem formulerats på ett koncist sätt, presenteras såsom direkt sprungna ur nutida tänkande; man reflekterar då att det kanske hade sparat tid och tankekraft, om vederbörande hade känt till vad de gamle redan har tänkt om saken.

Sambandet mellan de filosofiska problemens historia och den moderna filosofien framträder särskilt starkt, när problemställningar, som vid en viss tidpunkt var aktuella, av någon anledning återigen aktualiseras av någon tänkare. Vissa problemställningar inom fenomenologien har anknutits till liknande (eller förmodat likartade) problemställningar i antik filosofi; härom har en litteratur vuxit upp. Den bekanta debatten om "sjöslaget" aktualiserade en antik tankegång och kostade mycken tankekraft. Russells kanske något förhastade identifikation av "universals" och "Platonic ideas" blev orsak till en diskussion om "the existence of universals", vilken för den som är förtrogen med Platon och Aristoteles på ett nästan kusligt sätt återuppväckte en debatt på punkter där man trodde att debatten var definitivt slutförd. Wittgenstein stimulerade till en diskussion om vad man med ett dimmigt ord kallar metafysik; semantikerna har i diskussionen infört problemställningar från Aristoteles språkfilosofiska

skrifter; den filosofiska estetiken kan knappast underlåta att anknyta till antika estetiska teorier och så vidare. Sammanfattningsvis skulle jag vilja säga, att den som mera systematiskt ägnar sig åt filosofiskt tänkande knappast kan undgå kontakt med avdöda tänkare och deras problemställningar, försåvitt han inte ger ordet "filosofi" en mycket snäv tolkning.

3. Det av Åke Löfgren (med förlov sagt) tämligen fritt återgivna uttalandet av Platon exemplifierar rätt väl vad jag har sagt om vikten av att ta hänsyn till det kontinuum ur vilket en sats ryckes loss.

Problemet "fragmentsamlingar" är mycket intressant men för vidlyftigt att diskutera i denna PM. På grund av långvarigt sysslande med sådana samlingar har jag både negativa och positiva synpunkter att andraga.

4. Frågan om "inre förståelse" är viktig. Om jag har förmåga av "inlevelse" (motsvarande), kan detta berika min intellektuella och känslomässiga njutning. Men begrepp som inlevelse har, om de tolkas så som gemenligen sker och som även ansedda forskare ibland tolkar dem, ingenting med vetenskap att göra. Inte minst filosofiens historia är rik på exempel på hur det går om man låter antipatier och sympatier komma med i spelet. Jag vill ingalunda bestrida att vetenskapsmannens eget temperament har betydelse för inriktningen av hans arbete. Men för att vetenskapligt förstå en viss filosofis tankar behöver man i och för sig inte alls känna någon "inre samhörighet" med hans filosofi eller tro vad han säger. Vetenskapsmannens uppgift är att med omsorgsfullt studerade och utarbetade metoder klarlägga, utreda, och om möjligt förklara; utredningen vinner i regel på att han håller en viss distans till föremålet för utredningen. Jag har svårt att föreställa mig vad som menas med "kriterier för inre förståelse".

Att spekulera över vad en filosof, som levde för länge sen, skulle säga nu, om han ville försvara sina positioner mot nutida positioner i samma fråga, kan vara en nöjsam intellektuell lek. Skickligt gjord kan den bli filosofiskt fruktbar. Kurt Riezler har i en läsvärd bok (*Physics and reality*, 1940) sammanställt tio "Lectures of Aristotle on Modern Physics at an International Congress of Science, 679th Olymp., Cambridge". Genren är för övrigt gammal. Från Lukianos filosofdialoger går en linje till Sokrates-dialoger av – för att blott nämna några hemmanamn – Hans Larsson, Sven Lönborg och Vilh. Grønbech.

Alltför subjektiva filosofihistoriska redogörelser och diskussioner är i regel ur filosofisk synpunkt värdelösa, även om de inom andra vetenskaps-

områden kan få stor betydelse. Ett bra exempel är ett av sociologer såsom seriös vetenskap betraktat och mycket välkänt arbete, Poppers "*Open Society*". Dylik malträtering likaväl som okritisk panegyrik har förekommit i alla tider; dess bättre är de verkligt stora tänkarna slitstarka.

5. Åke Löfgrens fråga, om vi är berättigade "att göra urvalet med utgångspunkt från vad vi nu menar med filosofi" kan inte besvaras med ett enkelt ja eller nej. Jag menar att frågan är fel ställd. Hur vi skall gå till väga i ett givet fall beror helt på vår målsättning i det aktuella fallet. Med målsättningen följer också principen för "urvalet".

Det är stor skillnad mellan anakronismer beroende på felsyn och fullt medvetna anakronismer.

En framställning av vissa centrala problem i filosofiens historia sedda i relation till nutida begreppsapparat kan, såsom nutida exempel visar, bli mycket fruktbar. Jag gissar att man resonerade på liknande sätt, då man till exempel under högskolastiken trodde sig aktualisera vissa antika tankar och i verkligheten skapade en egen filosofi, som då var "modern filosofi". Eller då Gassendi skapade en för ett par århundraden betydelsefull bild av Epikuros. Eller när Leibniz i sin korrespondens med sin gamle lärare trodde att han väckte gamle Aristoteles till nytt liv. Till de satser från Montaigne och Descartes som Åke Löfgren citerar kan man finna nästan exakta paralleller hos Aristoteles.

Filosofien är, såsom jag ser det, en kontinuerlig dialog, ofta förd mellan vitt skilda generationer av människor. Längesedan döda filosofers tankar kan, i filosofisk bemärkelse, vara mycket mer levande än tankar som kläckts i vår tid; det är en banal sanning, men det är kanske inte ur vägen att upprepa den. I och med att vi lyckas interpretera en tanke eller en doktrin så att den för oss framträder i sin ursprungliga friskhet, originell och befruktande för den egna tanken, så blir den av värde för "den moderna filosofien", det vill säga för de människor som nu sysslar med filosofi. Dock endast under förutsättning att vi på det sätt som är gängse inom vetenskapen ger spridning åt vad vi har funnit. Ty filosofihistoria är (såsom min holländske vän Verdenius har sagt någonstans), i likhet med all annan vetenskap, inte en privatsak utan en process i vilken den enskilde medverkar och som angår hela den kulturkrets inom vilken han lever.